

บทที่ 4

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาเกษตรพันธะสัญญากับความมั่นคงทางรายได้ของเกษตรกรนี้ มีการศึกษาค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้องทั้งในและต่างประเทศ รวมทั้งการเก็บข้อมูลภาคสนามจากภาคส่วนต่างๆที่เกี่ยวข้องในระบบเกษตรพันธะสัญญา ไม่ว่าจะเป็นเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และหมู บริษัทเอกชน/ผู้จ้างเลี้ยง รวมทั้งหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้รับข้อมูลข่าวสารและมุมมองที่ครบถ้วน โดยในการศึกษานี้เลือกศึกษาเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และหมู เนื่องจากไก่และหมูเป็นสัตว์เศรษฐกิจของไทยที่มีการเลี้ยงในระบบเกษตรพันธะสัญญาอย่างแพร่หลาย ส่วนพื้นที่ศึกษาเลือกพื้นที่ศึกษาในภาคกลางจำนวน 3 จังหวัดเพื่อเป็นตัวแทน เนื่องจากเป็นภาคที่มีการทำเกษตรพันธะสัญญาไก่และหมูอย่างกว้างขวาง ในปัจจุบันมีเกษตรกรเข้าร่วมในระบบเกษตรพันธะสัญญาจำนวนมาก รวมทั้งมีบริษัทเอกชนคู่สัญญาที่ดำเนินการในพื้นที่ไปตั้งโรงงานทั้งแบบครบวงจรและไม่ครบวงจรกระจายอยู่หลายจังหวัด เช่น จังหวัดลพบุรีนับเป็นพื้นที่ที่มีการผลิตไก่ออกสู่ตลาดเป็นอันดับต้นๆของประเทศ จังหวัดชัยนาทมีเกษตรกรรายย่อยกระจายตัวอยู่มาก ส่วนจังหวัดระยองเป็นจังหวัดที่มีการทำเกษตรพันธะสัญญาที่หลากหลายทั้งรายใหญ่และรายย่อย เป็นต้น จึงเป็นพื้นที่ที่น่าสนใจศึกษา

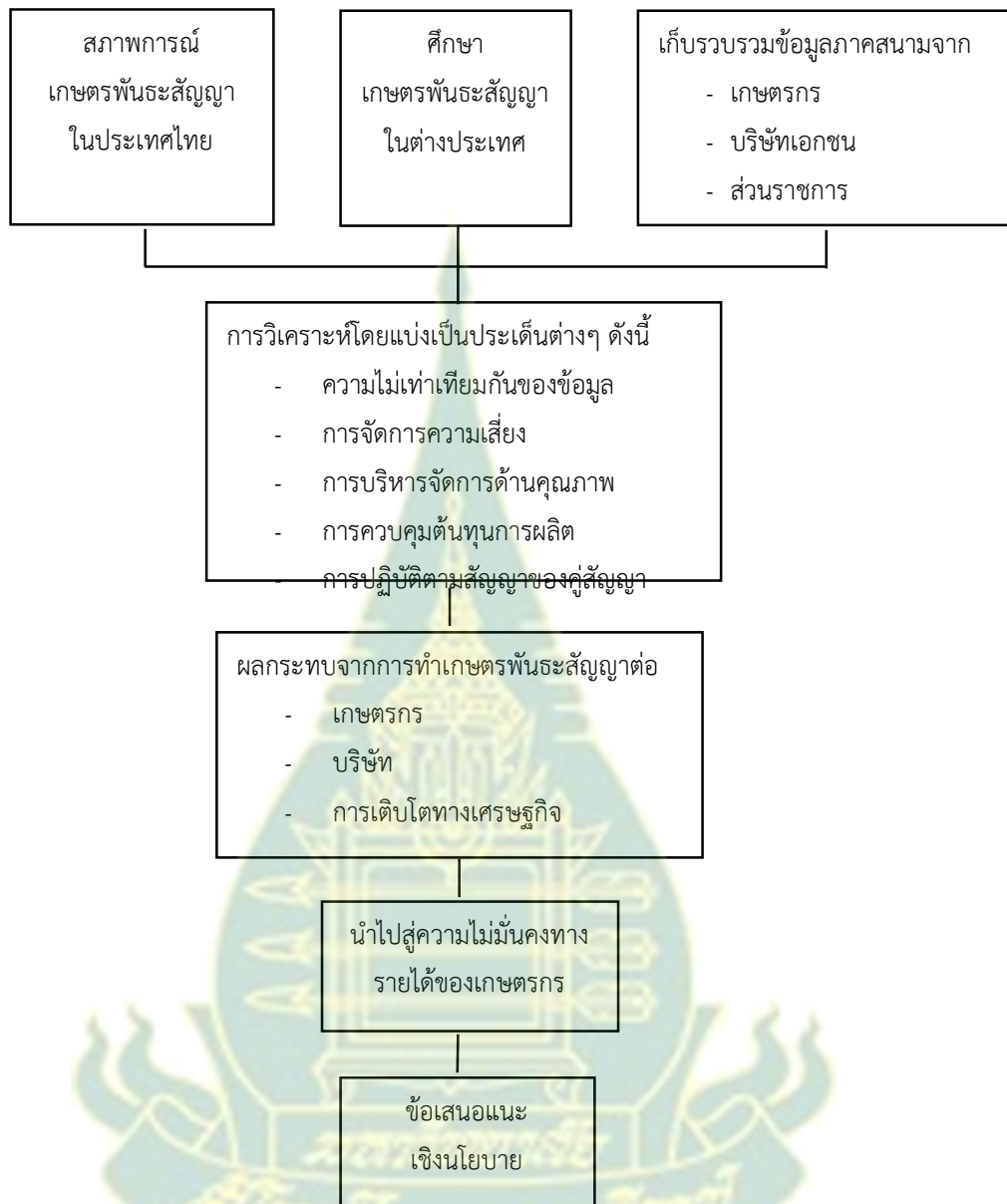
โดยการศึกษานี้มีกิจกรรมและวิธีดำเนินการ ดังนี้

- 1) วิธีดำเนินการจะเริ่มจากการรวบรวมข้อมูล เอกสาร ตำรา และบทความต่างๆ เพื่อศึกษาแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการทำเกษตรพันธะสัญญาทั้งในและต่างประเทศ
- 2) ศึกษาความเป็นมาและสภาพปัจจุบันของการทำเกษตรพันธะสัญญาในประเทศไทย ในประเด็นที่สำคัญ อาทิ พัฒนาการของการทำเกษตรพันธะสัญญา ความไม่เท่าเทียมกันของการรับรู้ข้อมูลข่าวสารระหว่างคู่สัญญา ความเสี่ยงและการบริหารความเสี่ยง ห่วงโซ่อุปทานในระบบเกษตรพันธะสัญญา โครงสร้างตลาดกับอำนาจการผูกขาดในการทำเกษตรพันธะสัญญา เป็นต้น

- 3) การสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) กับภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรพันธะสัญญา ประกอบด้วยเกษตรกรผู้เลี้ยง บริษัทเอกชน รวมทั้งบุคลากรของภาครัฐ
- 4) จัดการประชุมกลุ่มย่อย (focus group) กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงในพื้นที่ที่เลือกทำการศึกษา เพื่อระดมความคิดเห็นในประเด็นต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการทำเกษตรกรพันธะสัญญาในทางปฏิบัติ รวมทั้งข้อดี ข้อเสีย ปัญหาและอุปสรรคต่างๆที่เกิดขึ้น เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์ความมั่นคงทางรายได้ของเกษตรกรในระบบเกษตรกรพันธะสัญญา
- 5) จัดทำผลการศึกษา จากการวิเคราะห์และประมวลผลข้อมูลทั้งหมด ทั้งในส่วนของข้อมูลทุติยภูมิและข้อมูลภาคสนามที่ประกอบด้วย การการสัมภาษณ์เชิงลึก และการประชุมกลุ่มย่อย
- 6) สรุปผลการศึกษาและจัดทำรายงานฉบับสมบูรณ์

วิธีการศึกษา

4.1 ประชากร

เนื่องจากพื้นที่ภาคกลางของประเทศไทยมีลักษณะภูมิประเทศเป็นพื้นที่ราบลุ่มกว้างใหญ่ตอนในใจกลางของประเทศ มีแม่น้ำสำคัญหลายสายไหลผ่าน เช่น แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำป่าสัก แม่น้ำสะแกกรังและสาขาของแม่น้ำเหล่านี้ที่แตกออกไป อาทิ แม่น้ำมะขามแต่ว่า (แม่น้ำลพบุรี) แม่น้ำน้อย (สุพรรณบุรี) และแม่น้ำนครชัยศรี (ท่าจีน) ทำให้บริเวณภาคกลางมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การทำเกษตรกรรม ไม่ว่าจะเป็นการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ และประมง เป็นต้น ดังนั้นเราจึงเห็น

ประชากรจำนวนมากยึดอาชีพเกษตรกรกรรมสิทธิ์ที่ดินมาจากคนรุ่นก่อน ในระยะ 2 ทศวรรษที่ผ่านมา เมื่อบริษัทเอกชนได้นำระบบเกษตรกรพันธะสัญญามาใช้อย่างจริงจัง ทำให้เกษตรกรที่มีอาชีพทำปศุสัตว์เดิมโดยเฉพาะการเลี้ยง ไก่ และหมูแบบระบบเปิดหรือเลี้ยงตามธรรมชาติที่เป็นวิถีเดิมของคนไทย ได้หันเข้าร่วมทำเกษตรกรพันธะสัญญาที่ถูกนำเสนอโดยบริษัทเอกชนกันมากขึ้นเกษตรกรเหล่านี้ได้ผ่านประสบการณ์ของการทำกำไรและขาดทุนจากการเป็นคู่สัญญากับบริษัทฯ นอกจากนี้ในแถบชายฝั่งตะวันออกของประเทศไทยก็นับเป็นอีกทำเลหนึ่งที่มีการเลี้ยงไก่และหมูแบบเกษตรกรพันธะสัญญามาก เนื่องจากบริเวณดังกล่าวมีนิคมอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ อันที่เป็นทั้งตลาดปัจจัยการผลิตและตลาดสินค้าขนาดใหญ่ รวมทั้งมีการคมนาคมขนส่งสะดวกและอยู่ไม่ไกลจากกรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นตลาดผู้บริโภคที่สำคัญ ดังนั้นแถบชายฝั่งตะวันออกจึงเป็นที่สนใจของบริษัทเอกชนหลายแห่ง เข้าไปตั้งโรงงานผลิตและแปรรูปไก่และหมูจำนวนมาก สำหรับประชากรในการศึกษาประกอบด้วยผู้เลี้ยงไก่และหมูในจังหวัดลพบุรี ชัยนาท และระยอง ดังกล่าวข้างต้น โดยมีรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 4.1 จำนวนครัวเรือนเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และหมู

จังหวัด	เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ (ครัวเรือน)	เกษตรกรผู้เลี้ยงหมู (ครัวเรือน)
ลพบุรี	2,880	2,102
ชัยนาท	2,057	1,387
ระยอง	2,113	1,140

ที่มา: กรมปศุสัตว์

4.2 กลุ่มตัวอย่าง

โดยในการศึกษานี้จะเลือกพื้นที่แบบเฉพาะเจาะจง (purposive sampling) ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีการทำเกษตรพันธะสัญญาอย่างหนาแน่น ทั้งนี้ส่วนใหญ่จะอยู่ในรัศมีที่ไม่ห่างจากทำเลที่ตั้งของบริษัทเอกชนคู่สัญญานัก เนื่องจากการติดต่อสื่อสารและการขนส่งระหว่างคู่สัญญา มีความสะดวก ส่วนการเลือกตัวอย่างของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และหมูนั้น จะพิจารณาจากประสบการณ์ในการเข้าสู่ระบบเกษตรพันธะสัญญาเป็นสำคัญ ซึ่งเกษตรกรต้องมีประสบการณ์ไม่ต่ำกว่า 5 ปี และเป็นการเลือกเกษตรกรผู้ผลิตไก่และหมูในพื้นที่ที่กำหนด แบบเฉพาะเจาะจง (purposive sampling) เช่นเดียวกัน โดยประกอบด้วยทั้งเกษตรกรผู้ประสบความสำเร็จหรือมีกำไรและเกษตรกรผู้ขาดทุน ซึ่งคาดว่าจะมาจากปัญหา “ช่องว่าง”¹ ในการประกอบธุรกรรม โดยการจัดประชุมกลุ่มย่อยและสัมภาษณ์เชิงลึก นอกจากนี้ในส่วนของบริษัทจะใช้บริษัทเอกชนที่ดำเนินการในพื้นที่ ประกอบด้วยบริษัทขนาดใหญ่ที่มีเงินทุนสูง มีเครือข่ายกว้างขวาง เช่น บริษัทเจริญโภคภัณฑ์อาหาร จำกัด (มหาชน) บริษัทสหฟาร์ม และ บริษัทเบทาโกร เป็นต้น และบริษัทขนาดเล็กที่เป็นบริษัทท้องถิ่นมีเครือข่ายการดำเนินงานไม่กว้างขวางมากนัก เช่น บริษัทวิโรจน์ฟาร์ม เป็นต้น

กลุ่มตัวอย่างเกษตรกรที่ใช้ในการศึกษามีรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 4.2 กลุ่มตัวอย่างเกษตรกรในระบบเกษตรพันธะสัญญา

ประเภทเกษตรกร	ขนาด	เงินลงทุน (ล้านบาท)	จำนวนครัวเรือน (ร้อยละ)
เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่	รายเล็ก	ต่ำกว่า 2	30
	รายกลาง	2 – 10	50
	รายใหญ่	มากกว่า 10	20
เกษตรกรผู้เลี้ยงหมู	รายเล็ก	ต่ำกว่า 4	30
	รายกลาง	4 – 12	50
	รายใหญ่	มากกว่า 12	20

¹ ช่องว่างในที่นี้หมายถึง ความไม่เท่าเทียมกันในด้านต่างๆ อาทิ การเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร อำนาจในการต่อรอง การรับความเสี่ยงที่ต่างกัน ลักษณะสัญญาที่คู่สัญญาจัดทำร่วมกัน การปฏิบัติตามสัญญา เป็นต้น และยังรวมถึงความแตกต่างในทางทฤษฎีและแนวปฏิบัติที่เกิดขึ้นในระบบเกษตรพันธะสัญญาด้วย

ในการแบ่งขนาดของเกษตรกรเป็นรายเล็ก รายกลาง และรายใหญ่ จะพิจารณาจากขนาดของเงินลงทุนเป็นสำคัญ (รายละเอียดในตารางที่ 4.2) และเมื่อพิจารณาจำนวนครัวเรือนของกลุ่มตัวอย่างแล้ว พบว่าจำนวนครัวเรือนของเกษตรกรขนาดกลางมีสัดส่วนมากที่สุดคิดเป็นประมาณร้อยละ 50 รองลงมาได้แก่ รายย่อยร้อยละ 30 และรายใหญ่ร้อยละ 20 ตามลำดับ ซึ่งสอดคล้องกับสัดส่วนเกษตรกรในอุตสาหกรรมนี้

สำหรับรายชื่อบริษัทเอกชนที่ให้สัมภาษณ์ ประกอบด้วยทั้งบริษัทขนาดใหญ่และขนาดเล็ก ที่มีการดำเนินธุรกิจในระบบเกษตรพันธะสัญญาไก่และหมูในพื้นที่ที่ศึกษา ดังนี้

1. บริษัทเจริญโภคภัณฑ์อาหาร จำกัด (มหาชน)
2. บริษัทเครือเจริญโภคภัณฑ์ จำกัด
3. บริษัท ซีพีเอฟ (ประเทศไทย) จำกัด (มหาชน)
4. บริษัทเบทาโกร จำกัด (มหาชน)
5. บริษัทคาร์กิลล์สยาม จำกัด
6. บริษัทวิโรจน์ฟาร์ม จำกัด

รายชื่อหน่วยงานราชการที่ให้สัมภาษณ์

1. สำนักงานปศุสัตว์จังหวัดลพบุรี
2. สำนักงานปศุสัตว์อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี
3. สำนักงานปศุสัตว์จังหวัดชัยนาท
4. สำนักงานปศุสัตว์จังหวัดระยอง

พื้นที่ศึกษา

การศึกษาเกษตรพันธะสัญญากับความมั่นคงทางรายได้ของเกษตรกร เป็นการศึกษาในกรณีของพื้นที่ 3 จังหวัดที่เลือกมาเป็นตัวแทนประกอบด้วยจังหวัดลพบุรี จังหวัดชัยนาท และจังหวัดระยอง ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่ที่มีการทำเกษตรพันธะสัญญาอย่างแพร่หลาย จากการที่เป็นพื้นที่เหมาะสมกับการเลี้ยงไก่และหมู มีตลาดรองรับที่ดี และที่สำคัญคือ เป็นสถานที่ตั้งสำนักงานสาขาของบริษัทเอกชนหลายแห่ง เนื่องจากมีการคมนาคมขนส่งสะดวกไม่ห่างจากกรุงเทพมหานครมากนัก และสามารถกระจายผลผลิตสู่ผู้บริโภคได้ง่าย

4.3 เครื่องมือการวิจัย

สำหรับเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษานี้ คือ แบบสัมภาษณ์ที่นำมาใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล จาก 2 กิจกรรมประกอบด้วย 1) การสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) กับภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และหมูในระบบเกษตรกรพันธะสัญญา บริษัทเอกชนที่เป็นผู้จ้างเลี้ยง/คู่สัญญา และส่วนงานราชการซึ่งในที่นี้ คือ สำนักงานปศุสัตว์ในพื้นที่ที่ศึกษา และ 2) จัดการประชุมกลุ่มย่อย (focus group) กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และหมูในระบบเกษตรกรพันธะสัญญา โดยการตั้งคำถามในประเด็นที่ต้องการทราบ อาทิ ประสบการณ์การเลี้ยงไก่และหมูของเกษตรกร ขนาดเงินลงทุน แหล่งเงินทุน ลักษณะสัญญาและการปฏิบัติตามสัญญา ขนาดการเลี้ยง ความเสี่ยงและความสูญเสียที่เกิดขึ้นจากการเลี้ยง ความพึงพอใจต่อการทำเกษตรกรพันธะสัญญา ปัญหาและอุปสรรค ข้อเสนอแนะ ตลอดจนแนวทางในการแก้ปัญหา เป็นต้น (ดูรายละเอียดแบบสัมภาษณ์ในภาคผนวก) โดยเป็นการอธิบายในเชิงพรรณนา การวิเคราะห์ในลักษณะเปรียบเทียบและความเชื่อมโยงของปัจจัยที่นำมาใช้ในการศึกษา นำไปสู่ความมั่นคงทางรายได้ของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และหมู

4.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการศึกษานี้การเก็บรวบรวมข้อมูลแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ ข้อมูลทุติยภูมิ และข้อมูลปฐมภูมิ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. **ข้อมูลทุติยภูมิ** เป็นข้อมูลที่จัดทำโดยหน่วยงานต่างๆ ตำรา เอกสาร และอินเทอร์เน็ต เพื่อศึกษาวิเคราะห์สภาพทั่วไปของการทำเกษตรกรพันธะสัญญาในประเทศไทยและต่างประเทศ รวมทั้งแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง

2. **ข้อมูลปฐมภูมิ** เป็นการวิเคราะห์ช่องว่างในด้านต่างๆ ของการทำเกษตรกรพันธะสัญญาในประเทศไทย อาทิ ความไม่เท่าเทียมกันของการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารระหว่างบริษัทผู้รับซื้อผลผลิตกับเกษตรกร เงื่อนไขสัญญา อำนาจในการต่อรอง สัญญาและการปฏิบัติตามสัญญา ความคลาดเคลื่อนในทางปฏิบัติ และภาวะความเสี่ยงจากการทำเกษตรกรพันธะสัญญา เป็นต้น

สำหรับกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาวิจัย คือ ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการทำเกษตรกรพันธะสัญญา ได้แก่

1) เกษตรกรเลี้ยงไก่และเลี้ยงหมู ที่เลือกมาเป็นตัวแทนจำนวน 3 จังหวัด ประกอบด้วย จังหวัดลพบุรี จังหวัดชัยนาท และจังหวัดระยอง เหตุผลที่เลือกเกษตรกร 3 จังหวัดในภาคกลางนี้ เพราะเป็นภูมิภาคที่มีความหลากหลายในการผลิตในระบบเกษตรพันธะสัญญารวมทั้งไก่และหมู และเป็นเกษตรกรที่อยู่ในระบบเกษตรพันธะสัญญาแบบเต็มรูปแบบเพื่อผลิตเข้าสู่อุตสาหกรรม (ไม่ใช่ผลิตแบบเลี้ยงตัวเองบางส่วน) โดยจำแนกเกษตรกรผู้ประสบความสำเร็จหรือมีกำไรและเกษตรกรผู้ขาดทุน ซึ่งคาดว่าจะมาจกปัญหา “ช่องว่าง” ในการประกอบธุรกรรมบางธุรกิจ (ดังได้กล่าวมาแล้ว) เพื่อประชุมกลุ่มย่อยและสัมภาษณ์เชิงลึกร่วมกับบริษัทเอกชน และส่วนราชการที่เกี่ยวข้องกับการทำเกษตรพันธะสัญญา

2) เจ้าหน้าที่ของรัฐผู้กำหนดนโยบาย/ปฏิบัติงานเกี่ยวกับเกษตรพันธะสัญญา ซึ่งในการศึกษานี้ได้เก็บข้อมูลภาคสนามกับสำนักงานปศุสัตว์ในพื้นที่ที่ทำการศึกษา โดยหน่วยงานเหล่านี้จะมีความใกล้ชิดกับเกษตรกรในฐานะผู้กำกับดูแลมาตรฐานการเลี้ยงไก่และหมูตามกฎหมายและนโยบายของรัฐบาล ในขณะที่เดียวกันก็ดูแลการดำเนินงานของบริษัทเอกชนให้มีมาตรฐานเช่นกัน จึงทำให้ทราบถึงปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นเป็นอย่างดี

3) เจ้าหน้าที่บริษัทเอกชนที่เกี่ยวข้องในการทำเกษตรพันธะสัญญา ซึ่งประกอบด้วยบริษัททั้งขนาดใหญ่และขนาดเล็ก (ดังรายละเอียดในหัวข้อประชากรและกลุ่มตัวอย่าง)

ในการเก็บข้อมูลจากเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และหมู จะใช้วิธีการจัดประชุมกลุ่มย่อยและการสัมภาษณ์เชิงลึกดังกล่าวข้างต้นจากเกษตรกรที่ร่วมทำเกษตรพันธะสัญญาประเภทไก่และหมู โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. การจัดประชุมกลุ่มย่อยจากเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และหมูในพื้นที่ 3 จังหวัดละ 30 ราย รวมทั้งสิ้นจำนวน 90 ราย
2. การสัมภาษณ์เชิงลึก ในพื้นที่ภาคกลาง 3 จังหวัดแบ่งเป็น
 - เกษตรกรที่ร่วมทำเกษตรพันธะสัญญาประเภทไก่และหมู จังหวัดละ 10 รายรวมเป็น 30 ราย

- เจ้าหน้าที่บริษัทเอกชนที่ร่วมทำเกษตรพันธะสัญญา และเป็นผู้รับซื้อผลผลิตจากเกษตรกรจำนวน 10 ราย
- เจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการทำเกษตรพันธะสัญญาจำนวน 10 ราย

4.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษานี้จะนำข้อมูลที่รวบรวมได้ทั้งในส่วนของข้อมูลทุติยภูมิและข้อมูลภาคสนาม มาวิเคราะห์ในประเด็นต่างๆ เช่น ลักษณะสัญญาระหว่างบริษัทเอกชนและเกษตรกร การบริหารจัดการด้านคุณภาพ แหล่งที่มาของเงินทุน การถ่ายทอดเทคโนโลยี อำนาจในการต่อรอง และความเสี่ยง เป็นต้น อันสืบเนื่องมาจากการมีช่องว่างหรือความไม่เท่าเทียมกันในด้านต่างๆ อาทิ การเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร อำนาจในการต่อรอง การรับความเสี่ยงที่ต่างกัน ลักษณะสัญญาที่คู่สัญญาจัดทำร่วมกัน การปฏิบัติตามสัญญา เป็นต้น ระหว่างบริษัทเอกชนและเกษตรกรดังกล่าว โดยเป็นการวิเคราะห์ในลักษณะเชิงเปรียบเทียบระหว่างบริษัทเอกชนขนาดใหญ่ บริษัทเอกชนขนาดเล็ก เกษตรกรรายใหญ่ และเกษตรกรรายย่อย เพื่อให้เห็นความแตกต่างในแต่ละกลุ่ม ซึ่งจะสามารถระบุได้ว่ากลุ่มใดมีปัญหาและอุปสรรคอย่างไร ใครได้ประโยชน์เสียประโยชน์ หรือได้เปรียบเสียเปรียบ ซึ่งจะนำไปสู่การให้ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย เพื่อนำไปสู่ความมั่นคงทางรายได้ของเกษตรกร

